

ДЕВЕРБАТИВНЕ И ДЕАДЈЕКТИВНЕ ИМЕНИЦЕ У ФУНКЦИЈИ НОМИНАЛИЗАЦИОНОГ СРЕДСТВА У РОМАНУ *УПОТРЕБА ЧОВЕКА*¹

САЖЕТАК

У раду се анализирају предлошко-падежне номинализоване конструкције у функцији семантичких допуна глагола. Централни део рада посвећен је анализи глагола и допуна према семантици коју имају у датом контексту. Циљ истраживања јесте да се опишу девербативна и деадјективна именица у функцији номинализационог средства и да се сагледа њихова употреба у роману *Употреба човека* Александра Тишме. Фреквентност девербативних односно деадјективних именица биће проценуално изражена. У истраживању је примењен синтаксичко-семантички приступ будући да се реченица анализира на површинском и дубинском нивоу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: номинализација, девербативна именица, деадјективна именица, допунска клауза.

1. Увод

1.1. Предмет и циљ истраживања

Предмет истраживања овог рада јесу девербативна и деадјективна именица у функцији номинализационог средства. У раду ће најпре бити класификовани ексцерпирани глаголи и допуне према семантици коју имају у датом контексту. Пажња ће бити усмерена и на структуру самих допуна, тј. на то да ли их чине предлог и девербативна именица или предлог и деадјективна именица у одређеном падежном облику. Фреквентност девербативних односно деадјективних именица биће проценуално изражена. Циљ истраживања јесте да се утврди у којим се предлошко-падежним конструкцијама јављају девербативна и деадјективна именица и које глаголе допуњују. Такође, треба утврдити укупну фреквентност примера на броју страница. Као основни поступак у анализи биће примењиван трансформациони тест који подразумева реконструкцију дубинске структуре и који ће графички бити приказан на следећи начин: [← ...]. С обзиром на то да се анализира површинска и дубинска структура реченице, у истраживању је примењен синтаксичко-семантички приступ.

---

¹ Рад представља прерађену верзију мастерског рада одбрањеног у децембру 2012. године на Филозофском факултету у Новом Саду.

1.2. Корпус

Као корпус коришћен је роман *Ујојџреба човека* Александра Тишме, који има 274 стране. Текст је погодан за ексцерпирање грађе јер је писан савременим српским језиком и представља наративни текст у коме су облици дијалога сведени на минимум. Ексцерпирани је свега 98 примера. Номинализација погодује интелектуализованим функционалним стиловима као што су новинарски, административни, правни и научни (Кликовац 2008: 178). С обзиром на то да изабрани корпус припада књижевноуметничком функционалном стилу, не очекује се велик број потврђених примера. Примењена је тотална ексцерпција грађе, тј. забележени су сви примери чију структуру чини девербативна или деадјективна именица у одређеном предлошко-падежном облику, а имају функцију семантичке допуне глагола која кондензује различите типове клауза.

2. Анализа

2.1. Класификација глагола и допуна према семантици

С обзиром на то да се анализирају предлошко-падежне номинализационе конструкције у функцији семантичких допуна глагола, треба објаснити сам појам номинализације. Оне представљају процесе који воде појављивању номиналних средстава уместо вербалних у исказима природних језика. Као резултат деловања таквих процеса реченични исказ са вербалним предикатом се замењује нереченичним (Радовановић 2007: 78). Основни експоненти номинализационих процеса јесу девербативна и деадјективна именица. Номинализациону проблематику треба гледати у ширем контексту језичких процеса, који се од Пражана наовамо називају кондензацијом, прецизније реченичном кондензацијом (Радовановић 2007: 12), па се номинализација може сматрати типом процеса кондензације.

Ексцерпирани глаголи ће бити класификовани у семантичке класе, а где је могуће, и унутар семантичких класа у подгрупе. Допуне ће бити класификоване с обзиром на семантику и функцију коју имају у датом контексту.

2.1.1. Глаголи кретања

Овим глаголима се изражава да неко или нешто мења своје место, да се креће (Mrazović, Vukadinović 2009: 73). Према правцу кретања могу се издвојити три подгрупе: адлативни, аблативни глаголи и глаголи физичког измештања у простору.

2.1.1.1. Адлативни глаголи

Ови глаголи означавају приближавање неком циљу или његово достизање. На адлативну семантику указује префикс *до-*, али се, пре свега, узима у обзир контекст у коме

се ексцерпирани глаголи налазе. Везују за себе предлог НА и акузатив једнине. Као номинализационо средство појављује се само девербативна именица. Нема забележених примера са деадјективном именицом као управним чланом ових конструкција. Применом трансформационог теста развијају се адвербне допунске клаузе којима се допуњује глагол и граматички и семантички. Прва предлошко-падежна конструкција јесте:

$$V + na + N_{Dev(Acc)}$$

...и Сеп је стизао на спавање ... (69) [← и Сеп је стизао да спава]; Учинио је то, али му нико није умео рећи кад да дође на одговор (267) [←Учинио је то, али му нико није умео рећи кад да дође да му се одговори].

Допунска клауза се за управну везује простим везником *да*. Њоме се експлицира радња као циљ кретања, јер је реч о таквој обједињености моционе радње с циљном, да би чак било необично имплицирање лексичког верификатора циља пред везником *да*. Номинализација допунске предикације одговарајућом падежном конструкцијом сасвим је обична, док би била необична употреба потенцијала у допунској клаузи (Ружић 2007: 333). У овој семантичкој подгрупи нема забележених примера где просентенцијализатор уводи допунску клаузу.

Друга предлошко-падежна конструкција јесте:

$$V + do + N_{Dev(Gen)}$$

...само осећа да нешто потмуло око ње не дозвољава да дође до изравнања, до смирења (32) [←само осећа да нешто потмуло око ње не дозвољава да дође до тога да се изравна, да се смири].

Основна семантика глагола *доћи* јесте 'идући, путујући или уопште крећући се стићи; доспети, приспети негде' (РСЈ). Међутим, у овом контексту његово значење јесте 'доспети до неког степена, границе, фазе у неком процесу, развоју'. Долази до промене основне семантике глагола у споју са допуном у генитиву, па се може сврстати у перифразне глаголе. Допуна кондензује допунску клаузу која се за управну везује просентенцијализатором катафорског типа у генитиву.

Уз глаголе кретања са адлативном семантиком јављају се адвербијалне допуне. Њима се означава циљ који се достиже кретањем, па се могу одредити као адвербијалне допуне са значењем циља кретања.

Агенс субординиране клаузе идентичан је с агенсом доминирајуће предикације, па употреба падежне конструкције с девербативном именицом у површинској струк-

тури исказа не захтева посебно експлицирање агенса² (будући да би ово било информационо редундантно) (Радовановић 1977: 102).

2.1.1.2. Аблативни глаголи

Овим глаголима означава се удаљавање од неке тачке у простору и идентификује полазна тачка усмереног кретања. Семантика ових глагола може се одликовати и општим семантичким обележјем одвајања. Везују за себе допуне у трима предлошко-падежним конструкцијама. Прва јесте предлог У и акузатив јединице односно множине:

$$V + u + N_{\text{Dev(Acc)}}$$

...кад је ко буде видео, на путу за санаторијум, помислиће да је кренула у куповину... (10) [←кад је ко буде видео, на путу за санаторијум, помислиће да је кренула да купује]; ...опасао би пиштољ и изашао у шетњу... (67) [←опасао би пиштољ и изашао да шета]; ...одавде је кретала у посете... (159) [←одавде је кретала да посећује]; ...излази у куповину... (183) [←излази да купује].

Друга конструкција јесте предлог НА и акузатив јединице односно множине. Примери показују да се допуна остварује у овој предлошко-падежној конструкцији у највећем броју примера.

$$V + na + N_{\text{Dev(Acc)}}$$

Два-три дана учтив, послушан, одлазећи на дуге шетње... (25) [←Два-три дана учтив, послушан, одлазећи да дуго шета]; ...и једног дана кренућемо на пут... (106) [←и једног дана кренућемо да путујемо];³ Одлази у пошту на рад... (128) [←Одлази у пошту да ради]; излазило се на рад у поље... (264) [←излазило се да се ради у пољу].

У последњем примеру агенс субординиране клаузе идентичан је с агенсом доминирајуће клаузе. Реченица има форму имперсоналне конструкције у којој се морфемом СЕ имплицира уопштени агенс. Делимично је анонимизиран будући да се подразумева да су носиоци радњи људи. Треба напоменути да су девербативне номиналне падежне конструкције посебно погодне синтаксичко-семантичко средство за саопштавање

² У даљем раду биће посебно истакнуто само уколико агенси субординиране и доминирајуће клаузе нису идентични.

³ У раду је извршена тотална ексерпција грађе. Због ограниченог простора нису наведени сви примери.

о ситуацији анонимности односно уопштености агенса управних предикација (Радовановић 1977: 103).

Овом моделу припадају и глаголи чија се инхерентна лексичка семантика одликује општим семантичким обележјем одвајања. На то указује префикс *раз(с)-*.

...када се сви, преморени, разиђу на починак... (186) [← када се сви, преморени, разиђу да почину]; ...одакле ће бити распоређена – како кажу – на рад... (187) [← одакле ће бити распоређена – како кажу – да ради].

Као номинализационо средство у обема конструкцијама појављује се само девербативна именица. Ове семантичке допуне кондензују адвербне допунске клаузе. Постоји могућност замене презента облицима потенцијала, а да се при том реченични садржај не промени. Међутим, конструкције с потенцијалом су маркиране у том смислу што се у семантичкој интерпретацији наглашава интенциони моменат.

Допуне уз глаголе аблативне семантике јесу адвербијалне. Будући да се реализују уз глаголе кретања, њима се означава циљ ради којег се предузима радња означена глаголом управне предикације. Оне се сврставају у адвербијалне допуне са значењем циља кретања.

2.1.1.3. Глаголи физичког измештања у простору

Последњу семантичку подгрупу у оквиру глагола кретања чине глаголи физичког измештања у простору, тј. они којима се означава кретање кроз одређени простор, али без детерминисаног правца кретања. Допуне се остварују у трима предлошко-падежним конструкцијама. Прва јесте предлог У и акузатив једнине односно множине:

$$V + u + N_{\text{Dev(Acc)}}$$

...кад би, у недељна поподнева, ишао у посету⁴ свом послодавцу... (30) [←кад би, у недељна поподнева, ишао да посети свог послодавца]; ...Клара, којој помиње да је путовала у посету... (271) [← Клара, којој помиње да је путовала да је посети].

Друга конструкција јесте предлог НА и акузатив једнине односно множине:

$$V + na + N_{\text{Dev(Acc)}}$$

⁴ Предлошко-падежна конструкција (*ићу*) у *посетѝу* може се интерпретирати и као 'посетити', без израженог циља кретања.

...који жури на починак... (68) [←који жури да почине]; ...у подне сви заједно трче на ручак... (126) [←у подне сви заједно трче да ручају]; ...који га је повремено возио у околне градове на расправе... (162) [←који га је повремено возио у околне градове да се расправљају].

У обема конструкцијама управни члан допуне јесте девербативна именица која кондензује адвербну допунску клаузу. За управну се везује простим везником *да*.

Допуне које се остварују уз ову семантичку подгрупу јесу адвербијалне. Њима се означава циљ ради којег се предузима радња означена глаголом управне предикације.

Трећа конструкција јесте предлог КА и датив једнине:

$$V + ka + N_{Dev/Deadj(Dat)}$$

...а сад по њему ипак клизи, стално наниже, као и остали ка уништењу... (111) [← а сад по њему клизи, стално наниже, као и остали ка томе да буде уништена]; ...али га је ка одлучности⁵ гурнула и чаролија убијања... (234) [←али га је ка томе да буде одлучан гурнула и чаролија убијања].

Забележена су два примера у којима допуну чини предлог КА и деадјективна односно девербативна именица у дативу једнине. Трансформационим тестом развија се допунска клауза која се уводи просентенцијализатором у дативу. У основи ових глагола јесте кретање. Међутим, дошло је до промене њихове семантике, тј. до метафоризације у споју са одговарајућом допуном. Глагол *зурнуџи* у споју са деадјективним именицом *одлучносџи* има секундарно значење ‘наводити, нагонити, терати (на нешто), подстицати’ (РСЈ). Глагол *клизиџи* у споју са девербативном именицом *унишџијење* има значење ‘пропадати, увалјивати се у нешто’ (РСЈ). Семантика глагола мења се у зависности од семантике деадјективне односно девербативне именице која га допуњује.

Допуне имају адвербијално значење. Партиципанти се настоје приближити датој предметности или су ка њој окренуте њихове жеље (Петровић 1999: 119). Екскерпирани примери се, дакле, сврставају у адвербијалне допуне са значењем циља кретања.

2.1.2. Волунтативни глаголи

Волунтативној сфери припадају глаголи који се темеље на обележју експектативности, односно глаголи који својом семантиком најављују реализацију пропозитивног садр-

⁵ Именица *одлучносџи* може се сврстати у групу именица са апстрактним значењем. Међутим, у овом раду третира се као деадјективна именица јер се може успоставити веза са придевом *одлучан, -чна, -чно*, који приликом трансформационог теста чини лексичко језгро копулативног предиката. Исто важи и за остале именице изведене помоћу суфикса *-осџи*.

жаја: глаголи који су срачунати на постизање циља, волунтативно-директивни и волунтативно-констативни глаголи.⁶

2.1.2.1. Глаголи срачунати на постизање циља

Глаголи срачунати на постизање циља темеље се на обележју експектативности и обележју волунтативности. Наведеним обележјима истиче се да се реализовање радње означене предикатом тек очекује (Ивић 1970: 48). Ове глаголе карактерише таутосу-бјекатска релација, те се очекује да се имплицирана воља агенса реализује у његовом домену, без преласка на друго лице (што би конструкцији дало обележје каузативности). Допуне уз ову семантичку класу глагола остварују се у следећим предлошко-падежним конструкцијама:

$$V + za + N_{Dev(Acc)}$$

Замолио је Госпођицу за опроштај... (25) [←Замолио је Госпођицу да му опрости]; ...молио зета за допуштање да седне... (70) [←молио зета да му допусти да седне]; Немања му је показао кофере молећи за дозволу да их смести... (166) [←Немања му је показао кофере молећи да му дозволи да их смести].

У оквиру ове семантичке класе глагола као номинализационо средство појављује се девербативна именица у акузативу једине. Она кондензује адвербну допунску клаузу, која се за управну везује простим везником *да*. У овим примерима могуће је развити интенционалну семантику будући да се допуном означава радња ради које се предузима радња означена глаголом управне предикације.

2.1.2.2. Волунтативно-директивни

Волунтативно-директивни глаголи јесу глаголи комуникативних активности којима говорник, тј. адресант артикулише своју вољу анимирајући адресата на реализацију одговарајућег пропозитивног садржаја (Павловић 2009: 51). Представљају посебан тип двоагентних каузатива који захтевају реченичку или номинализовану допуну (Batišić 1978: 76). Уз ову семантичку класу глагола допуне се остварују у следећим предлошко-падежним конструкцијама:

$$V + u + N_{Deadj/Dev(Acc)}$$

⁶ Термини *волунтативно-директивни* и *волунтативно-констативни глаголи* преузети су од Слободана Павловића (2009: 50–58).

...начини уснама и очима покрет који треба да убеди у блискост... (13) [←начини уснама и очима покрет који треба да убеди (у то) да су блиски]; Више јој се не нуде у посету... (129) [←Више јој се не нуде да је посећују].

Допуну чини предлог У и девербативна односно деадјективна именица у акузативу јединине. Она кондензује адвербну допунску клаузу, допуњујући глагол семантички и граматички.

Друга предлошко-падежна конструкција јесте:

$$V + na + N_{Deadj/Dev(Acc)}$$

...као да су старије рођаке са којима би био натеран на родоскрнављење... (36) [← као да су старије рођаке са којима би био натеран да родоскрнави]; ...иако су уста била намазана црвено да би упозорила на своју сочност... (42) [←иако су уста била намазана црвено да би упозорила (на то) да су сочна]; ...или како пуцњевима топова са свог бродовља присиљава лучки град на истицање белих застава... (43) [←или како пуцњевима топова са свог бродовља присиљава лучки град (на то) да истакне беле заставе]; ...покушавао је да наведе Средоја на признање... (232) [←покушавао је да наведе Средоја (на то) да призна].

Ексерпирани примери показују да се допуном кондензује адвербна допунска клауза. Када је у питању значење објекта, сегмент *на њо* може се изоставити из исказа јер је информационо редундантан. Допунска клауза се за управну везује простим везником *да*.

Допуне чију структуру чине предлози У и НА и девербативна односно деадјективна именица имају функцију објекта. С обзиром на то да успостављају директну везу са управним глаголом, у питању је нетипичан директни објекат. Њиме се указује на одговарајући пропозитивни садржај до чије реализације треба да дође посредством адресата на кога делује адресант.

Трећа предлошко-падежна конструкција јесте:

$$V + za + N_{Dev/Deadj(Acc)}$$

...али сад су их новине и радио оптуживали за рат и скупоћу... (93) [←али сад су их новине и радио оптуживали зато што/да су ратовали и били скупи]; Отац, не знајући шта ће, оптужио га је за немарност... (167) [←Отац, не знајући шта ће, оптужио га је зато што/да је био немаран]; ...док су за растурање летака били окривљени само Симовић и Вукајловић... (264) [←док су зато што/ (за то) да су растурали летке били окривљени само Симовић и Вукајловић].

Допуну чини предлог ЗА и девербативна односно деадјективна именица у акузативу. Трансформационим тестом могу се развити допунске објекатске клаузе које се

за управну везују простим везником *да*, али и каузалне клаузе које се за управну везују везничким елементом *зай̄о ш̄ӣо*. Уколико се наведени примери интерпретирају као објекатске допуне, не подразумева се обавезно извршење радње. Међутим, уколико се интерпретирају као каузалне, обавезно извршење радње се имплицира. Њоме се означава узрок вршења радње означене глаголом управне предикације.

Објекат оптужбе идентичан је агенсу оне радње за коју се претпоставља да је извршена и да је тако довела до предузимања активности назначене главним предикатом (Ружић 2007: 334). У ексцерпираним примерима објекат оптужбе експлициран је личном заменицом у акузативу, док се у реконструисаној допунској клаузи појављује (или је јасно из контекста) лична заменица у номинативу у функцији субјекта.

У оквиру волунтативно-директивних глагола могу се издвојити глаголи поучавања. Овим глаголима упућује се на то да адресант даје адресату одговарајуће савете на његову корист (Павловић 2009: 51). Допуне се остварују у двама предлошко-падежним конструкцијама:

$$V + u + N_{\text{Dev(Loc)}}$$

...који их је обучавао у гађању из пиштоља и бацању бомби... (96) [←који их је обучавао да гађају из пиштоља и бацају бомбе].

Допуну чини предлог *У* и девербативна именица у локативу једнине. Она кондензује адвербну допунску клаузу, која указује на радњу ради које адресант даје адресату одговарајуће савете.

$$V + za + N_{\text{Dev(Acc)}}$$

...да, кад већ не може да се лати оружја као што захтева Герхард, бар неког другог припреми за такву одлуку (87) [←да, кад већ не може да се лати оружја као што захтева Герхард, бар неког другог припреми да то одлучи].

У датом контексту глагол *й̄рӣй̄ремий̄и* захтева дворекцијску допуну: беспредлошки акузатив именице која има обележје персоналност /+/ и предлошки акузатив девербативне именице која има обележје персоналност /-/. Основна семантика овог глагола јесте ‘учинити потребне припреме за предузимање чега; довести нешто у такво стање да се може употребити’. У споју са облицима акузатива глагол *й̄рӣй̄ремий̄и* има значење ‘увежбати кога за шта’ (Петровић, Дудић 1999: 90).

Допуну чини предлог *ЗА* и акузатив девербативне именице у једнини. Она кондензује адвербну допунску клаузу, којом се означава радња ради које адресант даје адресату одговарајуће савете.

Допуне које се остварују уз глаголе поучавања имају функцију објекта. Њима се означава предмет односно појам на који адресант усмерава адресата. Успостављена је директна веза између допуне и управног глагола, па се може рећи да овај тип допуна има функцију нетипичног директног објекта.

2.1.2.3. Волунтативно-констативни

Волунтативно-констативним глаголима вољни импулс директно је идентификован независно од адресата. Семантичко језгро ових глагола представљено је глаголима *хийеџи*, али и *желейџи* и *волейџи* (Павловић 2009: 58–59). Допуне се остварују у следећој предлошко-падежној конструкцији:

$$V + za + N_{Dev(Instr)}$$

...и које су просто вапиле за изразом... (85) [←и које су просто вапиле да буду изражене];
...дахтао је за опуштањем... (256) [←дахтао је да буде опуштен].

Девербативна именица има функцију номинализационог средства. Она кондензује допунску адвербну клаузу, допуњујући глагол семантички и граматички.

Допуне које се реализују уз ову семантичку подгрупу имају објекатско значење. Њима се указује на жељене радње и ситуације. С обзиром на то да допуну чини предлог и одређени падежни облик, реч је о нетипичном објекту, који с управним глаголом успоставља директну везу на синтагматској оси.

2.1.3. Комуникативни глаголи

„Комуникативни глаголи јесу језичке јединице којима се обележава концепт комуникативне активности, а он подразумева произвођење одређеног садржаја односно саопштавање и преношење информација саговорнику природним људским језиком, чиме се успоставља комуникација као један вид свеукупних интеракцијских односа међу људима” (Штрбац 2010: 39). Ексерцирани су глаголи чија је основна семантика говорење, али и глаголи у чијој се семантичкој структури уз основну семантику говорне активности налазе и додатне значењске нијансе. На основу изложеног могу се издвојити две подгрупе у оквиру ове семантичке класе: глаголи говорења и глаголи говорења са додатним значењским нијансама.

2.1.3.1. Глаголи говорења

Семантика ових глагола јесте преношење и саопштавање информација природним људским језиком као основним средством комуникације (Штрбац 2010: 48). Уз глаголе

говорења допуне се остварују у двама предлошко-падежним конструкцијама. Прва и чешћа јесте предлог О и локатив једине односно множине:

$$V + o + N_{\text{Dev(Loc)}}$$

...Средоје Лазукић никад није говорио о својим понирањима у полусвет... (45) [←Средоје Лазукић никад није говорио (о томе) како је понирао у полусвет]; ...баш пре неки дан говорило се о америчким испорукама ратног материјала Русима... (78) [←баш пре неки дан говорило се (о томе) како Американци испоручују ратни материјал Русима]; ...ту ју је зауставио витез Армањи... и говорио о својој чежњи за њом (159) [←ту ју је зауставио витез Армањи... и говорио (о томе) да чезне за њом]; Он им је, као да их већ сматра својима, у пола гласа изговорио све што зна: о закрченим путевима, о харању Немаца, о хватању југословенских војника који крстаре мимо цеста... (170) [←Он им је, као да их већ сматра својима, у пола гласа изговорио све што зна: о закрченим путевима, о томе како Немци харају, како хватају југословенске војнике који крстаре мимо цеста].

Предлошко-падежном конструкцијом О + локатив уз глагол *џоворити* не експлицира се непосредан садржај радње говорења, већ представља главну тему тог садржаја. У корист овој констатацији иде и могућност трансформисања поменуте конструкције у форму: *...џу ју је зауставио витез Армањи... и џоворио о ономе џио је у вези са ње џовом чежњом за њом.*

У примеру *...баш пре неки дан џоворило се о америчким испорукама рајног материјала Русима...* (78) [←*баш пре неки дан џоворило се (о томе) како Американци испоручују рајни материјал Русима*] глагол *џоворити* употребљен је у обезличеној форми. У наведеном примеру агенс субординиране клаузе није идентичан с агенсом доминирајуће клаузе. Поред предлошко-падежне конструкције с девербативном именицом, у површинској структури исказа постоји и додатни сигнал агенса у виду посесивног детерминатора (Радовановић 1977: 102). У наведеном примеру агенс је експлициран посесивним придевом. Трансформационим тестом може се видети да је у дубинској структури агенс експлициран именицом од које је дати посесивни придев изведен. С обзиром на то да именица има облик номинатива множине, јасно је да је у питању функција граматичког субјекта.

Семантика глагола *џричајти* више је усмерена на оно о чему се говори, на саму причу него на чин говорења. Садржи компоненту која подразумева дуг и континуиран процес изношења неког садржаја, који, при том, и сам има форму једне шире целине (Штрбац 2010: 57). Предлошко-падежном конструкцијом О + локатив указује се на тему радње говорења. Исти глагол може везати предлог С(А) и инструментал именице

која има обележје персоналност /+/-/ и локатив именице која није обележена с обзиром на критеријум персоналности (причати са неким о нечему или некоме = ‘разговарати’) (Петровић, Дудић 1989: 91).

Допуном се кондензује адвербна допунска клауза. Трансформационим тестом могу се развити клаузе које имају функцију индиректног објекта, тј. њима се експлицира догађај о коме се реферише. За све примере из ове семантичке подгрупе карактеристично је да се у њиховој семантичкој бази као основни део везничког елемента редовно може појављивати сегмент *о њој*. Када је у питању значење објекта, сегмент *о њој* најчешће се може изоставити из исказа јер је информационо редундантан (Радовановић 1977: 115).

Допуне које се реализују уз глаголе говорења имају функцију објекта, и то индиректног објекта. Њиме се указује на тему комуникативне активности (Петровић 2000: 115).

2.1.3.2. Глаголи говорења са додатним значењским нијансама

Другу групу чине глаголи којима се именује говорна активност, али и нека друга додатна радња типа ‘обавештења’, ‘захтева’, наредбе’ (Штрбац 2010: 65). Глаголи *разговарати* и *расправљати* подразумевају говорење, али и постојање другог учесника у датој радњи, без кога се она не може реализовати (Петровић 1992: 125). С обзиром на то да наведени глаголи захтевају агентив, тј. социјативну допуну, може се рећи да они припадају и класи социјативних глагола. Глагол *изговарати се* у датом контексту подразумева говорење, али његово основно значење јесте ‘правдати се’, тј. припада глаголима срачунатим на постизање циља. У семантику глагола *обавештавати*, *одговарати*, *позивати* и *позвати* укључена је и намера говорног лица. Радње се предузимају да би се оствариле одређене намере, циљеви. Основна семантика глагола *сложити се* и *присјати* јесте ‘дати пристанак, одобрити’. С обзиром на то да се она остварује кроз процес говорења, глаголи су сврстани у дату семантичку класу. Глагол *изборити се* укључује говорење у своју семантику. Кроз процес говорења постиже се оно што је означено девербативном именицом.

Допуне се реализују у следећим предлошко-падежним конструкцијама:

$$V + o + N_{Dev/Deadj} (Loc)$$

...и где се недељом разговара са жупником о неуништивности вере и о успеху деце у школи...

(21) [←и где се недељом разговара са жупником о томе како је вера неуништива и како су деца успешна]; ...кад је своје другове обавестио о ујаковом појављењу... (64) [←и кад је своје другове обавестио (о томе) да се ујак појавио]; Увече је са Спасом и његовом угојеном ногоболном женом Живаном расправљао о уновчењу тих предмета... (205) [←Увече је са

Спасом и његовом угојеном ногоболном женом Живаном расправљао (о томе) како да се уновче ти предмети].

Глаголом *разговарати* означава се комуникациони чин у коме најпре први учесник производи поруку и упућује је другом учеснику, а већ у следећем тренутку други учесник, који је до тада имао пасивну улогу слушаоца, сам постаје говорник и одговарајући на примљену поруку саставља нову коју упућује свом саговорнику. Улоге говорника и саговорника смењују се наизменично тако да се проток информација остварује с обеју страна. Учесници овог комуникационог догађаја на синтаксичком плану могу бити означени различитим морфосинтаксичким средствима (Штрбац 2010: 92–93). У примеру *...и где се недељом разговара са жујником о неунишћивосћи вере и о усјеху деце у школи...* (21) [*← и где се недељом разговара са жујником о томе како је вера неунишћива и како су деца усјехна*] глагол *разговарати* употребљен је са морфемом СЕ која имплицира уопштени агенс. У реченицама са уопштеним агенсом подразумева се да су носиоци радњи људи. Предикатом се најчешће означавају интелектуално-комуникативне радње или физичке радње својствене човеку.

Семантика глагола *расправљати* блиска је семантици глагола *разговарати*. Она подразумева учествовање двеју или више страна у ситуацији коју можемо оквалификовати као ‘расправу’, при чему она не мора нужно имати негативну конотацију с ознаком ‘свађе’, већ се може схватити као ‘сучељавање различитих ставова’ (Штрбац 2010: 94).

Ексцерпирани примери показују да агенс може бити експлициран на два начина. Први јесте именска реч у номинативу, при чему се у облику множине, поред именске речи, налази и глагол у функцији предиката и тада је статус учесника у расправи равноправан. Уколико се један од учесника истура у први план, њему припада субјекатска позиција, док је други формализован социјативним инструменталом с предлогом С, при чему глагол у функцији предиката има облик једнине.

Само у првом ексцерпираном примеру деадјективна именица има функцију номинализационог средства, док у свим осталим примерима ту функцију има девербативна именица. Трансформационим тестом могу се развити адвербне допунске клаузе које имају функцију индиректног објекта, тј. њима се указује на оно о чему се реферише. У већем броју примера везнички елемент *о томе* може се изоставити из исказа будући да је информационо редундантан. Везнички сегменти *да* и *како* делимично задржавају своје основно значење. Везничким спојем *о томе да* реферише се о радњи која је већ реализована, док се за везнички спој *о томе како* може рећи да задржава нијансу квалификативности. Осим што реферише о самој радњи, упућује и на начин њене реализације.

Допуне уз ову семантичку класу глагола имају објекатско значење. Нима се указује на тему комуникативне активности. С обзиром на то да се не успоставља директна веза са управном речју, у питању је функција индиректног објекта.

У примеру *...кад је своје другове обавестио о ујаковом њојављењу...* (64) [*← кад је своје другове обавестио (о њојме) да се ујак њојавио*] агенс је експлициран посесивним придевом. На дубинској структури уместо посесивног придева појављује се именица од које је он изведен. Има функцију граматичког субјекта, на шта, поред семантике, указује и облик номинатива једнине у коме се именица налази.

Друга конструкција јесте:

$$V + za + N_{Dev(Acc)}$$

...изговарајући се мајци за честа путовања у Врбас... (35) [*←изговарајући се мајци зато што је често путовао у Врбас*]; *...ваљало је онамо отпутовати и изборити се за признање свог власништва...* (267) [*←ваљало је онамо отпутовати и изборити се (за то) да му се призна његово власништво*].

Допуну чини девербативна именица у акузативу једнине односно множине која уз себе везује предлог ЗА. У првом примеру трансформационим тестом развија се каузална клауза, која указује на узрок вршења радње означене глаголом управне предикације. У другом примеру реконструкцијом површинске структуре развија се адвербна допунска клауза, која допуњује глагол семантички и граматички.

У првом примеру допуна има објекатско значење. Глаголом *изговарајући се* означава се радња која је изазвана неким спољним фактором. Тај спољни фактор изражен је допуном, која има значење „изазивача”. Дакле, у питању је нетипичан објекат са додатном значењском компонентом каузалности. Допуном се означава радња које је већ извршена и која је довела до радње означене глаголом управне предикације. У другом примеру такође је у питању нетипичан објекат, али се успоставља директна веза са управним глаголом. Допуном се указује на предмет ради којег се предузима радња означена глаголом управне предикације.

Трећа конструкција јесте:

$$V + na + N_{Dev(Acc)}$$

...али би је увек... нека комшиница или мати неког ученика позвала на ужину... (25) [*←...али би је увек... нека комшиница или мати неког ученика позвала да ужина*]; *Јурковићка је поново позива на разговор...* (137) [*←Јурковићка је поново позива да разговарају*]; *...која је пристала на Херцфилдкин наговор да се за новац да обљубити* (34) [*←која је пристала зато*

што је Херицилдка наговорила да се за новац да обљубити]; ...док не умилостиви мајку да пристане на продају... (103) [←док не умилостиви мајку да пристане да прода].

Основна семантика глагола *йозвайџи/йозивайџи* може се свести на упућивање позива неке наводећи његово име. Садржи и компоненту која има обележје иницијативности тако да она одражава жељу говорног лица за подстицањем саговорника на одређене активности (Штрбац 2010: 82). Поред наведене предлошко-падежне конструкције, овај глагол може узети и конструкцију У + акузатив (позивати/позвати некога у госте).

Код глагола *йрисџайџи* компонента намере отелотворује се у виду говорниковог слагања с предметом радње говорења или садржајем који износи саговорник (Штрбац 2010: 87).

У свим наведеним примерима допуну чини девербативна именица у акузативу једине односно множине која уз себе везује предлог НА. Трансформационим тестом могу се развити адвербне допунске клаузе којима се експлицира садржај управне предикације. У само једном примеру допуном се кондензује каузална клауза, која указује на узрок вршења радње означене глаголом управне предикације.

У примеру *...која је йрисџала на Херицилдин наговор да се за новац да обљубиџи* (34) [←*која је йрисџала заџо цџио је Херицилдка наговорила да се за новац да обљубиџи*] агенс субординиране клаузе експлициран је посесивним придевом. На дубинској структури агенс је експлициран именицом од које је дати придев изведен у номинативу једине, при чему је јасно уочљива функција граматичког субјекта.

Четврта конструкција у оквиру ове подгрупе јесте:

$$V + s + N_{\text{Dev(Instr)}}$$

...сигурно би се сложила с њиховим уништењем... (94) [→сигурно би се сложила (с тим) да се они униште].

Основна семантика глагола *сложийџи се јесте* ‘дати пристанак, сагласност’. У споју са инструменталом именице која има обележје персоналност /-/ и предлогом С мења своју основну семантику. У корпусу је његово значење ‘прихватити чије мишљење’. Допуну чини предлог С и девербативна именица у инструменталу једине. Она кондензује адвербну допунску клаузу која се за управну може узети простим везником *да*, али и просентенцијализатором катафорског типа у инструменталу. Просентенцијализатор се може изоставити из реченичне структуре будући да је информационо редундантан.

Допуном у инструменталу са обележјем персоналност /-/ исказује се управо онај предметни садржај који је прихватљив за субјекат (Петровић 1999: 119). Има функцију објекта, и то нетипичног директног објекта.

У примеру *...сиџурно би се сложила с њиховим унишћењем...* (94) [*→сиџурно би се сложила (с њим) да се они унишће*] агенс субординиране клаузе експлициран је посесивном заменицом. На дубинској структури се уместо посесивне појављује лична заменица за 3. лице множине мушког рода. С обзиром на то да је реконструисана клауза пасивна конструкција, вршилац радње је маргинализован, а посебно је експлициран објекат радње односно пацијенс. У клаузи он има функцију граматичког субјекта односно семантичког објекта.

2.1.4. Глаголи менталних процеса

Умна спознаја света, те поседовање мисаоне представе о свету као „властите информације” денотира се глаголима менталних процеса (Павловић 2009: 27), чији се пропозитивни садржај експлицира објекатском допуном на површинском нивоу, а допунском клаузом на дубинском.

За себе везују допуне у следећим предлошко-падежним конструкцијама:

$$V + o + N_{\text{Dev(Loc)}}$$

...али је већ тада маштала о поучавању...(24) [*←али је већ тада маштала (о томе) да поучава*]; *Знао је неочекивано много о односу појединих држава и влада према Јеврејима, па и о поступању с њима онде где су постали предмет посебних мера* (99) [*← Знао је неочекивано много о томе како се поједине државе и владе односе према Јеврејима, па и (о томе) како поступају с њима онде где су постали предмети посебних мера*].

Допуну чини предлог О и девербативна именица у локативу једнине. Њоме се допуњује глагол граматички и семантички, тј. њоме се експлицира садржај глагола менталних процеса.

$$V + na + N_{\text{Dev/Deadj(Acc)}}$$

...пазила је, и посебно, на понашање и начин изговарања, па и на истицање својине... (21) [*←пазила је, и посебно, на то како се понаша и начин изговарања, па и на то како истиче својину*]; *...која ју је подсетила на сиротовање и служење том, њима двома туђем соју...* (94) [*←која ју је подсетила (на то) да је сиротовала и служила том, њима двома туђем соју*]; *...али ја сам мислио пре свега на ваш изглед...* (105) [*←али ја сам мислио пре свега на то како ви изгледате*]; *...престао да помишља на запошљавање...* (265) [*←престао да помишља (на то) да ће се запослити*].

Допуну чини предлог НА и девербативна именица у јединици односно множини у свим примерима. Њоме се кондензује адвербна допунска клауза, која експлицира садржај управне предикације.

У примеру *...али ја сам мислио њре свеџа на вац изџлед...* (105) [*←али ја сам мислио њре свеџа на њо како ви изџледаџе*] агенс субординиране клаузе експлициран је посесивном заменицом. На дубинској структури се уместо посесивне појављује лична заменица у номинативу.

Категорија нетипичног објекта везана је првенствено за глаголе менталних стања која настају под утицајем неких спољних фактора (Петровић 1999: 119). Све предлошко-падежне конструкције које се остварују уз ову семантичку класу глагола имају функцију нетипичног директног објекта.

3. Закључак

Из анализираног корпуса, са 274 стране, ексцерпирано је 98 примера номинализационих предлошко-падежних конструкција у функцији семантичких допуна глагола. Номинализација погодује интелектуализованим функционалним стиловима као што су новинарски, административни, правни и научни, што потврђују и резултати истраживања.

Деадјективна именица као номинализационо средство потврђена је у 14 примера, док је девербативна именица потврђена у 84. Уколико би се ови резултати процентуално изразили, дошло би се до податка да се девербативна именица јавља у 85,71% укупног броја ексцерпираних примера, док се деадјективна јавља у свега 14,28%. Може се закључити да је девербативна именица далеко фреквентније номинализационо средство од деадјективне.

Када је у питању семантика самих допуна, у грађи су забележена само два типа: објекатска и адвербијална. Објекатска је забележена у 66 примера, а адвербијална у 32. Уколико се ови подаци процентуално изразе, добијају се следећи резултати: објекатска допуна потврђена је у 67,34%, а адвербијална у 32,65% укупног броја примера. У свим наведеним примерима адвербијална допуна остварује се уз глаголе кретања, означавајући циљ кретања. Поред значења циља, адвербијалне допуне забележене у корпусу означавају и начин и узрок вршења радње означене глаголом управне предикације.⁷

Објекатска допуна се може јавити у функцији директног и индиректног објекта. С обзиром на то да су предмет истраживања предлошко-падежне номинализационе конструкције, у питању је нетипичан објекат. Функција директног објекта остварује се у

⁷ Код примера где је могућа двојака интерпретација узета је у обзир она у којој се трансформационим тестом развија допунска објекатска клауза.

46 примера, док се функција индиректног остварује у свега 20 примера. Процентуално би се то могло изразити на следећи начин: функција директног објекта забележена је у 69,69%, а функција индиректног у 30,30% укупног броја примера са објекатским значењем. Допуне у функцији индиректног објекта реализују се уз комуникативне глаголе и глаголе менталних процеса будући да се њима означава тема садржаја говорења односно мишљења. Директни објекат реализује се уз све остале семантичке класе глагола, успостављајући директну везу са управним глаголом на синтагматској оси.

Употребом номинализационих конструкција скраћују се искази односно економиче се изразом у информацијском смислу јер се тако избегава понављање податка о агенсу обе радње (и доминирајуће и субординиране клаузе). Уколико су агенси различити, постоји додатни сигнал агенса у виду посесивног детерминатора: заменица или придев. Забележено је неколико примера у којима је агенс уопштен односно анонимизиран. Треба напоменути да су девербативне номиналне падежне конструкције посебно погодно синтаксичко-семантичко средство за саопштавање о ситуацији анонимности односно уопштености агенса управних предикација.

Релативно мали број забележених примера може се објаснити и чињеницом да девербативне и деадјективне именице не изазивају онакве менталне слике какве изазивају глаголи. Књижевни израз одликују развијене, богате менталне слике, па је одсуство овог номинализационог средства стилски и језички оправдано.

ИЗВОР

Тишма, Александар (2004). *Ујојпреба човека*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

ЛИТЕРАТУРА

- Бугарски, Наташа (2004). Деадјективна именица као средство номинализације – у публицистичком стилу стандардног српског језика. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. XLVII/1–2: 297–404.
- Ивић, Милка (1970). О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици с везником да. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. XIII/1: 43–54.
- Ивић, Милка (1972). О објекатској допуни глагола комуникативних и интелектуалних радњи. *Зборник за језик и књижевност*. 27–32.
- Ивић, Милка (1972). Проблематика српскохрватског инфинитива. *Зборник за филологију и лингвистику* XV/2: 115–138.
- Кликовац, Душка (2008). О стилским, идеолошким и утилитарним аспектима номинализације у српском језику. *Јужнословенски филолог*. LXIV: 177–188.

- Павловић, Слободан (2009). *Српска зависна реченица од XIII до XV века*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Петровић, Владислава и Коста Дудић (1989). *Речник глагола са дојунама*. Нови Сад: Завод за издавање уџбеника – Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Сарајево: СОУР „Свјетлост“; завод за уџбенике и наставна средства.
- Петровић, Владислава (1992). Прилог класификацији допунских конструкција у савременом српском језику. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*. XXXV/2: 115–131.
- Петровић, Владислава (1999). Алтернативност предлошког и беспредлошког објекта у српском језику. *Научни сасијанак слависти у Вукове дане*. 29/1: 113–121.
- Петровић, Владислава (2000). *О предлошком објекту у српском језику*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLIII. Нови Сад: Матица српска, 437–445.
- Пипер, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Сreto Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић (2005). *Синтакса савременог српског језика. Простор реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ; Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Радовановић, Милорад (1977). Именица у функцији кондензатора (I). *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*. XX/1: 63–144.
- Радовановић, Милорад (1977). Именица у функцији кондензатора (II). *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*. XX/1: 145–160.
- Радовановић, Милорад (2004). *Планирање језика и други сјиси*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Радовановић, Милорад (2007). *Сјари и нови сјиси*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Радовановић, Милорад и Наташа Бугарски (2007). Номинализације: два лика. *Зборник Мајнице српске за славистику*. 71–72: 199–208.
- РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска. 2007.
- Ружић, Владислава (2006). Допунске реченице у савременом српском језику (I). *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*. XLIX/1: 123–217.
- Ружић, Владислава (2006). Допунске реченице у савременом српском језику (II). *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*. XLIX /2: 103–266.
- Ружић, Владислава (2007). Допунска клауза у систему зависних реченица српског језика. *Зборник Мајнице српске за славистику*. 71–72: 329–341.
- Штрбац, Гордана (2010). *Рецијске дојуне комуникативних глагола и глаголских именица*. Нови Сад: Филозофски факултет.

*

- Batistić, Tatjana (1978). О неким аспектима анализе каузативних глагола. *Južnoslovenski filolog*. XXXIV: 59–89.
- Jocić, Mirjana (1975). Prilog proučavanju rečenične strukture u nekim djelima naših savremenih pisaca. *Odeljenje društvenih nauka*. 18: 185–221.

- Katičić, Radoslav (1986). *Sintaksa hrvatskoga književnoga jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Mrazović, Pavica i Zora Vukadinović (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest

Jelena Čančar

DEVERBATIVE AND DEADJECTIVAL NOUNS WITH THE FUNCTION OF
NOMINALIZATION MEANS IN THE NOVEL *THE USE OF A MAN*

Summary

This paper deals with the analysis of nominalized prepositional case constructions in the role of semantic complement of verbs. The central part of the work is about the analysis of verbs and complements based on their semantics in the specific context. The goal of the research is to describe deverbative and deadjectival nouns in the function of means of nominalization and to consider their use in the novel *The Use of a Man* (*Upotreba čoveka*), by Aleksandar Tisma. The percentage frequency of deverbative and deadjectival nouns is also presented in this research. The syntactic-semantic approach is used considering the fact that the sentence is being analyzed on the deep and surface level.

Key words: nominalization, deverbative noun, deadjectival noun, complement clause.

Јелена Чанчар, мастер
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Др Зорана Ћинђића 2
Нови Сад
Србија
Имејл: jelenacancar88@gmail.com